

OSVRTI I PRIKAZI

Zvezdan STRIKA, *Partikularni sabori i dijecezanske sinode zadarske Crkve. Povijesno kronološki pregled saborske i sinodalne tradicije od samih početaka do svršetka 17. stoljeća*, Zadar, Sveučilište u Zadru, 2021., 503 str.

Koncil kao institucionalan gremij prati razvoj kršćanstva od samih njegovih začetaka. Već su apostoli zasjedali i zajednički donosili odluke, a o njima su dostupna izvješća u Djelima apostolskim. Oni su svojim primjerom utirali put kojim će kasnije krenuti pojedine kršćanske zajednice (partikularne Crkve), a od Prvog nicejskog sabora 325. godine i cijele ekumene (Rimskog Carstva). Nju danas označuju ekumenski sabori. U tom dugom postojanju i kontinuitetu djelovanja ekumenskih sabora i dijecezanskih sinoda može se navesti i zadarska Crkva koja je nastala još prije Konstantinova i Licinijeva dogovora 313. godine i opstoji do današnjih dana. Ona na svoj vlastiti način svjedoči dugi razvoj sinodalnosti na lokalnoj razini jedne biskupije, te od 1154. godine nadbiskupije i metropolije.

Svoju je studiju Strika, poslije podužeg uvoda, podijelio na četiri dijela koja se svojim sadržajem znatno razlikuju. To je uvjetovano samom materijom: prvi dio donosi opći povijesni uvid u koncilsku materiju, drugi dio obuhvaća razvoj sinodalnosti na području zadarske Crkve do 1154. (do osnutka Zadarske nadbiskupije i metropolije), treći dio proteže se od utemeljenja metropolije do početka Tridentskog sabora, a četvrti dio od Tridenta do 1688. godine kada je zasjedala posljednja dijecezanska sinoda zadarske Crkve. Budući da se današnja Zadarska nadbiskupija proteže po nekadašnjoj Ninskoj biskupiji i samom Biogradu na Moru (koji je isto tako bio vlastita biskupija), prikazani su sabori tih dviju dokinutih biskupija. Njegova su izlaganja u dodatku popraćena mjerodavnim vrelima koji su dostupni u Državnom Arhivu u Zadru i Nadbiskupskom arhivu u Zadru; nekoliko sinodalnih zaključaka već je prije objavljeno, a drugi je dio po prvi put prikazan široj znanstvenoj javnosti. Uz njih je priređen opširniji sažetak na njemačkom i engleskom jeziku.

U prvom poglavlju, „Opći povijesni uvid“ (15 – 122), autor ukazuje na razvoj kršćanskih struktura u rimskoj pokrajini Dalmaciji, zatim se posvetio razvoju zadarske Crkve prikazujući njezin povijesni hod. Nadalje, u istom poglavlju autor progovara o pitanju koncila i razvoja koncilske misli od samih početaka do carigradskih sabora druge polovice 9. stoljeća. Koncil je njegova centralna tema i on daje pregled sinodalnih gremija kojem se u hrvatskoj historiografiji, s izuzetkom prof. dr. Velimira Blaževića, ne pridaje ona pažnja koju su sinode kao

institucijski gremiji imale i još uvijek imaju u crkvenoj praksi. Brojnim izvorima i relevantnom znanstvenom literaturom, na hrvatskom i na stranim jezicima (osobito na njemačkom), autor nudi čitateljima uvid za daljnja istraživanja. U sklopu zadarske crkvene prošlosti ne može se u prvom kršćanskom tisućljeću govoriti o razvoju sinodalnosti jer ne postoji povijesni izvor koji bi ukazivao na to da su se u Zadru održavali pokrajinski sabori ili dijecezanske sinode. Ta se činjenica ne može danas pojasniti samo nedostatkom izvora nego i činjenicom da je u rimskoj provinciji Dalmaciji ranokršćansko metropolitansko središte bila Salona, a ne Zadar, a metropolitanski sabori redovno su se održavali u centru metropolije, dok su se dijecezanske sinode održavale u središtu biskupije. Prvi početci zadarske Crkve mogu se povezati sa sinodalnošću i sudjelovanjem njezinih biskupa na saborima. S obzirom na to da nitko iz Dalmacije nije nazočio na Saboru u Arlesu 314., dalmatinsku su Crkvu, uz svoju vlastitu, predstavljali akvilejski biskup i đakon. Na Saboru u Rimu koji je zasjedao 341./342. i onom u Sadrici 342./343. spominje se sudjelovanje biskupa iz Dalmacije. Salonitanski biskup Maksim (326. – 346.) nije sudjelovao na njima. Biskup Feliks bio je ipak prvi zadarski biskup koji je sudjelovao na dva važna sabora, onom iz 381. godine koji je zasjedao u Akvileji i drugom, deset godina kasnije u Milanu, koji je sazvaio biskup Ambrozije Milanski. Sudjelovanje zadarskog biskupa Feliksa na tim skupovima ukazuje na inkorporiranost zadarske Crkve u ondašnja opća jadranska strujanja kada se češćim sazivanjem regionalnih skupova pokušavalo uspješnije suzbijati širenje različitih heretičkih pokreta.

U drugom poglavlju, „Partikularni sabori od samih početka do utemeljenja metropolije“ (123 – 183), autor ukazuje na razvoj partikularnih sabora od samih početaka do utemeljenja metropolije. Prvi partikularni sabor zadarske Crkve zasjedao je u Zadru 1064./1065. Njega je sazvaio papinski legat Teuzo. Na njemu je crkva sv. Ivana u Telašćici povraćena benediktinskoj opatiji sv. Krševana koju je Gorbina pokušao preoteti. Autor ukazuje na *Concilium mixtum* koji se sastao u Ninu 1079. i na njemu je zaključeno da se splitskoj Crkvi povrate dvije crkve koje se nalaze u Solinu. Taj skup prikazan je u kontekstu sinodalnosti na području današnje Zadarske nadbiskupije u okviru koje su se tada nalazili Nin i Biograd na Moru. U njemu je oko 1111. godine zasjedao *concilium mixtum* ili *sinodus regia*. Na tom skupu potvrđen je privilegij rapskoj Crkvi koji je izdao kralj Petar Krešimir IV. Darovnica rapskoj Crkvi nije sačuvana u originalu, nego postoji prijepis za koji se u hrvatskoj historiografiji smatra da nije autentičan izvor. Sljedeći sabor koji je zasjedao u Zadru je onaj iz 1095. godine i po svojem sinodalnom tipu bio je metropolitanski sabor na koji je sazvaio splitski nadbiskup i metropolit Lovre sa svojim sufraganima. Uz njih su sudjelovali još i mnogi zadarski klerici i

laici, te ta činjenica pokazuje važnost sabora u konkretnim političkim prilikama kada zamire hrvatska narodna dinastija, a nova s ugarskim kraljem Kolomanom još se nije uspjela etablirati. Sabor je potvrdio privilegije benediktinske opatije svete Marije. Poslije Kolomanova krunjenja zasjedao je pokrajinski sabor 1105./1106. godine i na njemu se već osjećaju nove političke konstelacije jer uz biskupe iz hrvatskih biskupija na njegovu vijećanju sudjeluje i Teobald, poslanik ostrogonskog nadbiskupa Lovre.

Treće poglavlje, „Saborska i sinodalna tradicija od 1154. godine do početka Tridentskog sabora“ (185 – 260), odnosi se na sinodalnost zadarske Crkve u vremenskom razdoblju od 1154. do 1545. godine. Autor donosi kratak pregled stanja zadarske Crkve tog vremena, te se osvrće na zbor zadarskog klera koji je vijećao 1305. godine: skup je potvrdio dogovor nadbiskupa Jakova de Fulginea (1299. – 1312.) i gradske uprave glede podjele desetine. U budućnosti je, jednom godišnje, imao gradski knez pravo uvida u raspodjelu dohodaka. Prvi sabor Zadarske metropolije održan je u Zadru 1334. godine, a sazvaio ga je nadbiskup Nikola Matafari (1333. – 1367.). Sabor je zasjedao u kapeli sv. Barbare (današnjoj sakristiji) i na njemu je riješen odnos zadarskog kaptola prema rapskom kaptolu. Rapski kanonici smatrali su da su više opterećeni negoli njihovi zadarske kolege, pa pravičnost zahtjeva jednakost njihovih doprinosa. Sabor je donio salamonsko rješenje: u budućnosti su se dohodci trebali dijeliti na pet jednakih dijelova, od kojih tri pripadaju Rabu, a druga dva Zadru. Velik zahvat u strukturi zadarske Crkve poduzeo je nadbiskup Petar Matafari (1376. – 1398.) koji je na skupovima gradskog klera između 1393. i 1395. korjenito preuredio Stolni kaptol. Takav korjeniti zahvat ostao je u svojoj biti stoljećima nepromijenjen, tek je nadbiskup Muzio Callini (1555. – 1566.) poslije povratka s Tridentskog sabora uveo službu kanonika pokornika. Na taj reformni pothvat skladno se naslanjaju biskupijske sinode, prvu je sazvaio 1431. godine nadbiskup Lovre Venier (1428. – 1449.) koji je sudjelovao u radu Sabora u Baselu (1431. – 1449.), a druge su zasjedale za vrijeme nadbiskupa Mafeja Vallaressa (1450. – 1494.). Posebno je važno naglasiti pokušaj suzbijanja liturgije na hrvatskom jeziku na sinodi 1460. godine: sinoda je donijela odluku da je slavljenje liturgijskih obreda na ilirskom (hrvatskom) jeziku dozvoljeno samo u dvije crkve, crkvi Presvetog Trojstva (sv. Donata) i crkvi svete Marije Velike. Iako je sinoda donijela takvu odluku, ona nije općeprihvaćena jer su svećenici i dalje slavili liturgijska slavlja na svojem narodnom jeziku. To je vidljivo iz dokumenata dijecezanske sinode koju je sazvaio nadbiskup Alojzije Molino (1592. – 1594.). Diljem nadbiskupije, po izvangradskim župama, nadbiskup nije ni pokušao sprovesti sinodalnu odredbu jer mu je bilo jasno da je svećenici glagoljaši neće prihvatiti, a još manje sprovesti u praksi.

Četvrto poglavlje, „Partikularni sabori i dijecezanske sinode poslije Tridentskog sabora do svršetka 17. stoljeća“ (261 – 415), sadržajno je najopširnije. Upravo u razdoblju poslije Tridentskog sabora do 1688. godine održano je najviše dijecezanskih sinoda. Njega se može označiti najplodnijim razdobljem sinodalnosti zadarske Crkve. Među prvima poslije Tridenta su one koje je sazvaio nadbiskup Muzio Callini (1555. – 1566.). Prvu sinodu sazvaio je odmah poslije svojeg povratka iz Rima u Zadar 1564., a drugu 1566. godine. Ova posljednja donijela je mnogobrojne odredbe, prva četrdeset i četiri kanona sačuvana su i dostupna u dva prijepisa u Državnom arhivu u Zadru i Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Poslije njih kronološkim redom slijedi pokrajinski sabor koji je sazvaio veronski biskup i apostolski vizitator Agostino Valier († 1606.) tijekom svibnja 1579., slijedi zatim dijecezanska sinoda 1598. godine koju je sazvaio nadbiskup Minuccio de Minucci (1596. – 1604.). Iste godine održana je sinoda Ninske biskupije koju je sazvaio biskup Horacije Bellotti (1592. – 1601.). Gdje je ona zasjedala ostaje nepoznato, najvjerojatnije u samom Zadru jer Nin nije imao uvjeta za jedan takav skup. Među utjecajne sinode zadarske Crkve trebaju se ubrojiti i dvije dijecezanske sinode koje je sazvaio nadbiskup Viktor Ragazzoni (1604. – 1615.). Osobito je bila utjecajna ona iz 1607. godine koja u šestoj odredbi naređuje neka se mladi klerici zadarske Crkve podučavaju na hrvatskom i talijanskom jeziku.

Budući da su skoro sve župe Ninske biskupije te mnoge župe Zadarske nadbiskupije bile pod osmanskom vlašću, nadbiskup Benedikt Capello (1639. – 1641.) iznio je interesantan prijedlog o podučavanju vjernika kršćanskom nauku na turskoj strani. Njega je najvjerojatnije iznio pred svećenicima na sinodi, a i pred vizitatorom franjevac, Pavlom iz Rovinja (1600. – 1691.). Nadbiskup se s njime susreo tijekom veljače 1640., a vizitator navodi da nadbiskup želi povratiti župe koje predvode franjevci pod upravu biskupijskih svećenika. On bi zaredio prikladne kandidate za svećenike koji obitavaju s druge strane granice, na turskom području, a oni će ostati živjeti u očinskoj kući i ujedno vršiti pastoralnu skrb nad povjerenim vjernicima.

Među mnogim zaslužnim zadarskim nadbiskupima valja istaknuti nadbiskupa Bernarda Florija (1642. – 1656.). Njegovom ostavštinom utemeljena je zaklada koja je financirala izobrazbu klerika, a danas se ona u literaturi uobičajeno naziva *Seminarium Florianum* i trajala je sve do nestanka Mletačke Republike 1798. godine kada je nestala i novčana zaklada. On je sazvaio najvjerojatnije dvije biskupijske sinode. Osobito je važna ona iz 1647. godine iz kojih se sinodalnih zaključaka (pohranjeni u Arhivu HAZU u Zagrebu), pokazuje teška situacija

u samom Zadru koji je pored svih nepogodnosti nastojao njegovati kulturu i visoku školsku izobrazbu.

Posljednje dijecezanske sinode sazvali su nadbiskupi Teodor Balbi (1656. – 1669.) te njegov nasljednik Ivan Evanđelist Parzagho (1669. – 1688.) i daju detaljan uvid u situaciju Zadarske nadbiskupije tijekom druge polovice 17. stoljeća. Sinoda iz 1663. godine donijela je trideset osam odredbi. U prvom sklopu navode se propisi o točnom slavljenju svakog pojedinog sakramenta. Daljnje odredbe odnose se na svećenike i vršenje njihove službe. Osobito se nalaže župnicima neka nedjeljom tri puta navještaju sklapanje braka prije vjenčanja i neka unesu imena vjenčanih u župne knjige kako je to već propisao Tridentski sabor. Poslije njih slijede mnoge druge odredbe koje su doticale vjernike laike, a druge klerike i njihov stalež. Među njima može se istaći zabrana nošenja oružja. Ona je proizlazila iz konkretne situacije, a svećenicima je dozvoljeno nošenje oružja samo za vrijeme rata ili ako posjećuju sumnjiva mjesta.

Na tu sinodu skladno se naslanja sinoda iz 1680. godine i ona je obznanila pedeset šest odredbi. Nadbiskup Parzagho njihov je sadržaj djelomično preuzeo sa sinode iz 1663. godine. Od mnogih odredbi spomenut će se deveta (*O propovijedanju Božje riječi*) gdje se župnicima posvema točno nalaže što i kako trebaju propovijedati. Nedjeljom i blagdanima trebaju propovijedati, ali ne sadržajem koji sablažnjava vjernike. Isto tako ne smije se spram grijeha odnositi *ad hominem*, nego se osuđuje počinjeno zlo, a ne pojedina osoba. Isti nadbiskup sazvaio je do danas posljednju sinodu zadarske Crkve. Ona je zasjedala 1688. godine. Njezine odluke ostaju nepoznate, a moguće je da je nadbiskup Parzagho samo obnovio odredbe koje su donesene na dijecezanskoj sinodi osam godina ranije.

U Zaključku (417 – 424) autor naglašava važnost proučavanja *sinoda* ili *koncila* koji su jedan od temelja za proučavanja i razumijevanja razvoja ranokršćanske crkve i njezinih struktura te općenito povijesti razvoja Katoličke crkve od početka do današnjih dana. U tom je pogledu i njegova studija o pokrajinskim saborima i dijecezanskim sinodama „početak razmišljanja o sinodama Zadarske nadbiskupije” čije znanstveno istraživanje nije tek „puko povijesno i razmišljanje o vremenskom ili kronološkom redanju pojedinih pokrajinskih sabore i dijecezanskih sinoda”, nego je ono „istodobno historiografija i teologija, teologija povijesti” u kojoj se u povijesnom slijedu očituje primjena razvoja Katoličke crkve odnosno Zadarske nadbiskupije. Na kraju u Prilozima (425 – 447) se prilaže četrnaest izvornih zaključaka dijecezanskih sinoda na latinskom jeziku i oni su popraćeni neophodnim kritičkim aparatom. Prvih pet priloženih odredbi već su ranije objavljene dok se ostale po prvi put objavljuju.

Autor kronološki prikazuje pokrajinske sabore i dijecezanske sinode na području današnje Zadarske nadbiskupije. Pritom piše o njihovim odredbama i zaključcima te stvarnoj primjeni i praksi u Crkvi smještajući tako svaki pojedini sabor i svaku pojedinu sinodu u njezin povijesni kontekst. Studija predstavlja prvi pokušaj sinteze sinodalne tradicije Zadarske nadbiskupije pri čemu je ukazao na neophodnu potrebu sustavnijeg proučavanja koncilske misli i koncilske prakse na području hrvatske Katoličke crkve. Monografija Zvezdana Strike po svom sadržaju ulazi u red vrlo vrijednih historiografskih djela i predstavlja nezaobilaznu literaturu o proučavanju crkvene povijesti, odnosno povijesti zadarske crkve od samih početaka do kraja 17. stoljeća.

Tado Oršolić